

Erőszakmentesség a másként hívókkal kapcsolatosan

Szent Márton mint az „eretnekek” ügyvédje

ANDREAS HEINZ

Universität Trier / Trier University
Trier (DE)
heinza@uni-trier.de

Title: *Non-Violence Towards Those of Different Beliefs: Saint Martin as the “Advocate of Heretics”*

Abstract: *Saint Martin, renowned throughout Europe, owes his swift rise to fame primarily to his admirer and acquaintance, Sulpicius Severus, and his various writings on Martin. The letters, dialogues, and hagiography present an ascetic bishop who, in addition to his social sensitivity, dared to step into the political turmoil of his time when necessary. Martin twice travelled to the imperial court in Trier, attempting to prevent the persecution of the Priscillianists by appealing directly to the emperor, fundamentally advocating non-violent solutions. The article provides insight into the uniquely evolving relationship between state and church, as well as the bishops’ quarrels with one another in an era when Christianity was already a quasi-state religion. As a result, the emperor dealt with ecclesiastical matters as state affairs whenever it suited his interests. In the history of liturgy, Martin is also noted because the first recorded instance in the West of anointing the sick with holy oil is linked to him.*

Keywords: *Saint Martin; Sulpicius Severus; Trier; Priscillianists; ascetic; relationship between state and church; non-violence.*

Bevezetés

Márton az egyház egyik ragyogó csillaga, akit az egyházon kívül is sokan példaképként tisztelnek. Születésnapján, november 11-én a Rajna-völgyben – és más német vidékeken, sőt más országokban is – Márton-napi felvonulások formájában emlékezünk meg köpenye megosztásának híres jelenetéről. E történetben egy daliás, nagyon fiatal, talán tizenennyolc éves császári tiszt lovagol Amiens városkapuja felé. Odaérve meglátja a téli hidegben vacogó koldust. A Szent Márton életrajzát megíró Sulpicius Severus († 420 körül) azt is megemlíti,¹ hogy a segítségért könyörgő koldus mellett már sok ember elment, félrenézve, ott hagyva a hidegben reszkető szegény embert. És akkor jön Márton. Megáll. Úgy érzi, mintha éppen a Gondviselő bízna rá e koldust: ez az „ő szegénye”, akit semmiképp sem hagyhat magára. Márton kivonja kardját. Kettévágja gyönyörű, vörös tiszti köpenyét – amelyre minden bizonnyal igen büszke volt –, s a felét odaadja a koldusnak, aki így végre védekezhet a hideg ellen. Márton nem törődik azzal, hogy néhány ott lézengő ember – ma azt mondanánk rájuk: a kukkolók – kineveti őt tetteért, illetve azért, mert így elég furán festett a fél köpenyben.

Fontos tudatosítanunk magunkban: Márton ekkor, e szíve rendelte cselekedete idejében még nem volt megkeresztelve. Ám a keresztségre már jelentkező katekumenként ismerhette Krisztus szavát: *„Bizony mondom nektek, amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek.”* (Mt 25,40) Nem sokkal az Amiens

¹ Lásd Vita s. Martini, 3. fejezet. Az életrajz és Márton levelezésének mérvadó kiadását – részletes kommentárokkal – Fontaine (1967–1969) készítette el. Halm (1866) kiadásában az életrajzon (109–137) és a három levélen – Ep. ad Eusebium (138–141), Ep. ad Aurelium diaconum (142–145) és Ep. Bassulae parenti (146–151) – kívül megtalálható a három dialógus is (152–216), valamint az a világkrónika, amelynek utolsó, az akkori jelent tárgyaló fejezeteiben pár új információt olvasható Mártonról (47–51. fejezetek: 100–105). E Mártonról szóló írásokat Bihlmeyer (1914) beuroni bencés fordította németre.

kapujában történtek után Márton megkeresztelkedett.² Felhagyta a katonai szolgálattal, hiszen keresztényként nem akar a császár fegyvereiben járni, hanem új urának, Krisztusnak a szolgálója lesz.

Sulpicius Severus, valamint az ő Mártonról szóló műveinek a sajátosságai

Bár az előbbi Márton-történetet olvasva néhányan legendáról és jámbor kitalációról beszélnek, de a köpeny kettévágása nem mese. Ismerjük a történet elbeszélőjét, és megbízhatunk benne. Mindazonáltal Sulpicius Severus, a késői római szerző nem volt modern értelemben vett életrajzíró, biográfiaszerző, hanem inkább hagiográfusnak nevezhetnénk, hiszen Mártonról szóló műveiben egy szentnek az életét akarta élénk állítani. Márton püspök, ez az aszketikus és karizmatikus, szerzetesből püspökké lett férfiú a 4. század utolsó negyedében állt a tours-i egyház élén. Sulpicius Severus meg kortársai számára isteni erővel (*virtus*) megáldott, csodatevő isteni férfiú (*vir Dei*) volt.³ Márton személye tehát nem kitaláció, ő nem valamiféle mesefigura, ráadásul Sulpicius Severus kortársa volt Mártonnak, aki nemcsak hallott Mártonról, hanem személyesen ismerte is őt, találkozott vele, beszélgettek egymással. Sulpicius Severus osztotta Márton aszketikus eszményeit.

² A keresztény iniciáció galliai gyakorlatához Márton püspöksége idejében lásd Heinz 1999, 61–76, különösen 63–68; utánnnyomás: Heinz 2010, 39–56. Kleinheyer (1989, 57–77) a Niceai zsinat korától az ötödik századig tekinti át a keresztény iniciáció megünneplését.

³ Az „Isten embere” (latinul *vir Dei*) kifejezés a Mártonról szóló Sulpicius Severus-írások hatására lett a középkori hagiográfia egyik kulcsfogalma; vö. Angenendt 1990, 98f. A Márton-életrajz és a többi Mártonról szóló írás történeti értékéről folyó vitához lásd: Fontaine 1967–1969, 171–210; továbbá Stancliffe 1983.

Ki volt hát e hagiográfus, aki nélkül Márton püspökről bizony szinte semmit sem tudnánk? Messze születtek egymástól, szinte a Római Birodalom két ellentétes pólusán: Márton Keleten, Pannóniában, a mai Magyarország területén született,⁴ míg Sulpicius Severus Nyugaton, Akvitániában.⁵ Utóbbi Bordeaux-ban, az Atlanti-óceán partján járta ki a retorika felsőbb osztályait, Gallia legjelentősebb későlatin költőjének, Ausoniusnak a lábainál tanulta.⁶ Ausonius villámgyors és meredek politikai karriert futott be a trieri császári udvarban I. Valentinianus (364–375) és Gratianus császár (375–383) uralkodása alatt. Sulpicius Severus pedig Bordeaux-ban működött sikeres, tisztelt ügyvédként; felesége konzuli és helytartói családból származott, vagyis a felső tízezerből. Felesége korai halálát követően Sulpicius Severus elkezdett érdeklődni kora aszketikus mozgalmai iránt. Támogatást kapott mindehhez Nolai Paulinus püspöktől († 431), akivel egykoron együtt tanultak retorikát Bordeaux-ban, és aki megkezesztelkedvén komoly keresztény életet kezdett élni. Hasonló eszmények kötötték össze Sulpicius Severust anyósával is, az időnként Trierben időző gazdag Bassulával. A Mártonról szóló különböző írások szerint Bassula nagy tisztelője volt a tours-i „*vir Dei*”-nek, akiről vejétől, Sulpicius Severustól bőséges információval rendelkezett.⁷

Sulpicius Severus felkereste Marmoutier-ben, a Tours kapujai előtt fekvő aszkétatelepen a nép által már akkor nagyon tisztelt szerzetespüspököt, majd élvezte annak vendégszeretetét. Márton mint jó lelkiatya azt a tanácsot adta Sulpiciusnak, hogy éljen az evangéliumi tanácsok szerint, utalva Nolai Paulinusra, aki mindenét eladta, a befolyt pénzt szétosztotta a szegények között, és az Úr követésének az útjára lépett. Sulpicius Severus azonban kevésbé radikális úton akarta megvalósítani az aszketikus élet-

⁴ Savaria, ma a magyarországi Szombathely.

⁵ Alapvető tájékoztatásul lásd Ramos-Lissón ³2000, 1110.

⁶ Vö. Jones et al. 1971, 140; Silvan 1993; Heinen 1996, 175–202.

⁷ Vö. Ep. Bassulae parenti.

eszményt: hasonlóan gondolkodó társaival együtt elvonult egyik akvitániai birtokára, Pimuliacumba.⁸

Márton a legtöbb püspöktársától eltérően nem a városban lakott, hanem a szerzetestestvéreivel közösen folytatott egyszerű életet részesítette előnyben a város falain kívül. Sulpicius Severusra a marmoutier-i személyes találkozás Mártonnal olyan nagy hatást tett, hogy elhatározta, különböző írásművekben kezdi el terjeszteni Márton jó hírét. Az első ilyen munkája a *Vita sancti Martini* volt, amelyet még Márton halála (397) előtt befejezett, és minden bizonnyal 396-ban meg is jelentetett.⁹ Ezt az életrajzt Sulpicius – már Márton halálát követően – három olyan levelével egészítette ki, amelyek Márton életének további csodás eseményeiről számolnak be.¹⁰ Ezek közül a harmadikat Severus anyósának, az akkor Trierben tartózkodó Bassulának írta: Márton haláláról és fényes, 397. november 11-én Tours-ban zajló temetéséről számol be.¹¹ E napon, november 11-én („*dies depositionis*”) van ma az egyházban Márton liturgikus emléknapja.¹² Sulpicius Severus a későbbiekben még ragyogóbbra akarta színezni Mártonról festett képét, úgyhogy írt egy dialógus formájú művet is,¹³ amelyben két Márton-tisztelő szerzetes meséli el egymásnak emlékeit a nagy példaképről, leginkább Márton csodatevő erejére térve ki. Nyilvánvaló Sulpicius Severus szándéka e művel: nagyobbinak akarja láttatni Mártont még az akkori keresztény világban leginkább tisztelt egyiptomi sivatagi atyáknál is.¹⁴

⁸ Vö. 6. jegyzet.

⁹ Ramos-Lissón (2000, 1110) szerint a kiegészített mű viszont csak 400 után jelent meg.

¹⁰ Lásd 1. jegyzet.

¹¹ Vö. 6. jegyzet.

¹² A II. vatikáni zsinat (1962–1965) után átdolgozott egyetemes római liturgikus naptárában november 11. tours-i Márton püspök „*memoria obligatoria*”-ja; a német egyház helyi naptárában e nap „ajánlott emléknap”.

¹³ Lásd 1. jegyzet.

¹⁴ Lásd főleg az első dialógust (Halm 1866, 152–180); német nyelven: Bihlmeyer (1914, 70–102) fordítását. Az Európában igen sokra becsült egyiptomi szerzetesség legfőbb alakja Remete Szent Antal volt. Az ő eredetileg görög nyelvű életrajzának latin fordítása Márton tours-i tartózkodásának idején már ismert volt Gallia akkori fővárosában, Trierben. A *Vita Antonii* nyugati

A betegekkel törődő Márton

A köpeny kettévágásnak a jelenete jól példázza azt, hogy Márton érzékeny volt a szegények helyzetére. Eddig azonban nem igazán figyeltünk fel arra, hogy elsőként Márton püspökkel kapcsolatban olvasni arról, hogy a betegek megkenésére olajat használt, megerősítendő és meggyógyítandó őket.¹⁵ Sulpicius Severus meg volt győződve arról, hogy Márton rendelkezett a beteggyógyítás karizmájával; a „*vir Dei*”-nek ezt a „*virtus*”-át egy Trier városában történt esemény kapcsán mutatja be.¹⁶

Püspöki székhelyéről, a Loire menti Tours-ból, a messzi frank vidékről Márton püspök 384-ben felutazott a Mózél partján fekvő Trierbe, Gallia akkori fővárosába, ahol trónbitorlóként (*usurpator*) éppen Magnus Maximus (383–388) császár székelt.¹⁷ Semmit sem ír Sulpicius Severus arról, Márton miért éppen ugyanabban az évben ment el Trierbe, amikor Milánóból Ambrus püspök is felutazott oda.¹⁸ Minket most alapvetően a halálosan beteg trieri kislány meggyógyításának a jelenete érdekel.

A kislány teljesen béna, fekszik, valószínűleg kómában van. A tehetetlenül az ágya körül álldogáló rokonok felkészültek közeli halálára. Amikor az apa meghallja a hírt, hogy Márton püspök a városba érkezett, odasiet hozzá, könyörögve neki, jöjjön el kislányához és áldja meg őt, hogy újra egészséges legyen. Rövid ellenkezés után Márton elmegy hozzájuk, belép a beteg szobájába.

fogadtatásához lásd: Brunert 1994, 17–26. Trier városában feltételezhetően már Gratianus császár uralkodásának az idején (375–383) is működött szerzetesek aszketikus csoportja; vö. Heinen 1996, 217–228.

¹⁵ Ehhez és a következőkben tárgyaltakhoz lásd még: Heinz 1997, 271–287. A Márton-írások sok helyen számolnak be arról, hogy főhősük mily kitüntetett figyelemben részesítette a betegeket.

¹⁶ Lásd *Vita S. Martini*, 6. fejezet. Vö. Fontaine 1967–1969, 286–289 (1. kötet: szöveg és fordítás); 808–832 (2. kötet: kommentár); Halm 1866, 125; Bihlmeyer 1914, 38f. Fontaine-nel egyetértve szerintünk is Márton első trieri utazása idején történt mindez, 384-ben.

¹⁷ Vö. Heinen 1996, 203–205.

¹⁸ Ambrus ekkor tért vissza első alkalommal szülővárosába, Trierbe, ahol ő (valószínűleg 339-ben) a vele azonos nevű *praefectus praetorio Galliarum* fiaként jött a világra; vö. Fischer 1984, 132–135; Heinen 1996, 204–205.

Először az ilyenkor bevett szokásos eszökhöz, az állhatatos imához nyúl: teljes testével a földre borulva imádkozik. Majd olajat kér, megáldja azt, és a szent olajat (*sanctus liquor*) a kislány szájába önti. Erre a lány rögtön beszélni kezd. Ez követően Márton imádság kíséretében megkeni a beteg tagjait a szent olajjal, mire az élet lassan visszatér a kislányba, aki mindenki szeme láttára felegyenesedik, s végül biztosan megáll saját lábán.

Sulpicius Severus elmond egy másik gyógyítástörténetet is: ott Márton püspök egy néma kislányt gyógyít meg Chartres-ban,¹⁹ újfent az általa előtte megáldott szent olajat használva. Márton hagiográfusának e beszámolója a betegek kenetének első nyugati említései, Márton pedig az első, aki a szent olajat használva gyógyít betegeket.²⁰ A szent püspök a betegekről gondoskodva a Jakab-levél alapján járt el: „Beteg valamelyiktek? Hívassa el az Egyház elöljáróit (a Biblia szóhasználatában: *presbyteros ekklesiae*), és azok imádkozzanak fölötte, s kenjék meg olajjal az Úr nevében. A hitből fakadó ima megszabadítja a betegeket, és az Úr talpra állítja. Ha pedig bűnöket követett el, bocsánatot nyer.” (Jak 5,14–15)

Erőszakmentesség az „eretnekekkel” szemben

Az egyháztörténet legsötétebb fejezetei közé tartoznak azok, amikor másképp gondolkodókat és másképpen hívőket elítéltek és kivégeztek. Az egyház hatalmasai és a félrevezetett nép számos alkalommal eretnekként, tévtanok terjesztőjeként, szakadárként vagy akár az ördög szövetségeseiként bélyegzett meg eltérően gondolkodókat vagy olyanokat, akiknek a figyelemfelhívó megjegyzései kellemetlenek voltak az érintettek számára. E megbélyegzés következménye gyakran bírósági ítélet és kegyetlen kínzás

¹⁹ Vö. Halm 1866, 199–200. (*Dialogi* III, 2); Bihlmeyer 1914, 126. Lásd még: Fontaine 1966–1969, 830–832 (2. kötet); Heinz 1997, 276.

²⁰ Fontaine 1967–1969 (2. kötet), 828: „Cette technique de guérison par administration d’huile bénite apparaît sans doute dans notre texte pour la première fois en Occident.”

lett, majd a biztos halálnak való kiszolgáltatás. Ijesztő és igen-igen szégyenletes vérfoltok húzódnak végig az évszázadokon, amely nyomok kezdete egészen addig visszanyúlik, midőn tekintélyre és hatalomra tett szert a kereszténység a Római Birodalomban.

A bűn vádjával illetett keresztények elleni első, szintúgy keresztények által előmozdított halálos ítéleteket éppen Márton korában, 385 vége felé Trierben hajtották végre – az ún. priscillianusok vezetőin.²¹ A kard általi nyilvános lefejezést a következőkön hajtották végre: a Hispániából származó Priscillianus, akit követői Avila (Abula) püspökének választottak meg, valamint Felicissimus és Armenius klerikusok, a költő Latronianus, valamint Euchrotia, egy bordeaux-i rétor felesége. Ez volt az az egyháztörténelem első „szakadár/eretnek”-kivégzése.

A Trierben zajló per idején a milánói Ambrus püspök és a tours-i Márton püspök éppen e Mózelparti császárvárosban időzött, más-más okból. Egyikük sem értett egyet Priscillianus tanításával, elutasították túlzó aszketikus elvárásait. Ám mindketten ellenezték azt is, hogy Priscillianus és követői vád alá kerüljenek, mert féltő volt, hogy a bíró halálos ítéletet fog hozni – mint ahogyan meg is történt. „Ambrus és Márton annak tudatában utaztak el Trierből, hogy intenzív közbenjárásuk Magnus Maximus császárnál meghozza a várt eredményt, elhárul a halálveszély fenyegetése a priscillianusok feje fölé. Ám csalódnia kellett a két püspöknek: elutazásuk után a priscillianusok ellenfelei újabb támadásba lendültek, ezúttal sikeresen.” (Heinen). A priscillianusokat halálra ítélték és kivégezték. De hogyan történhetett meg mindez Ambrus és Márton tiltakozása ellenére?

A priscillianus mozgalom

Az Ibériai-félszigeten a negyedik század utolsó évtizedeiben elhárapózott egy túlságosan szigorú jámborsági irányzat, amelynek kezdeményezője és vezetője a laikus keresztény Priscillianus

²¹ Vö. Heinen 1996, 205–208; Giradet 1984, 35–52.

volt,²² akit később követői megválasztottak Avila város püspökének.²³ A mozgalom egyre csak terjedt. 380-ban Zaragoza városában zsinatot tartottak, amelyen akvitániai püspökök is részt vettek. A zsinati küldöttek leginkább a priscillianizmussal foglalkoztak, mert az aszketikus mozgalmat leginkább a – testelenes, dualista és rigorózan szigorú – manicheizmushoz közeli irányzatnak látták. Diocletianus császár (284–305) óta a Római Birodalomban a manicheizmus követői egy bűnszervezet jogilag is üldözendő tagjainak számítottak. A Zaragozában összegyűlt püspökök személy szerint Priscillianust ugyan nem ítélték el, de annál inkább a követőinek tulajdonított túlzó aszketikus gyakorlatot.

Ám az ügynek ezzel nem lett vége. A hispániai püspökök közül egyesek tovább ütötték a vasat, legfőképpen két luzitániai püspök: Emerita (Merida) püspöke, Hydatius, valamint Ossonoba (Faro) püspöke, Ithacius. Ők azon voltak, hogy az államhatalom segítségével számoljanak le Priscillianusszal. Ezért manicheizmussal vádolva őt, a Trierben székelő császár elé vitték az ügyet, aki ekkor Gratianus (375–383) volt.²⁴ A hozzá eljuttatott vádirat a következőket olvasta Priscillianus fejére: manicheizmus, szabálytalan püspökszentelés, kárt okozó mágia (*maleficium*). Utóbbi különösen veszélyes volt a vádlott számára, lévén a mágiával felidézhető démoni erőkről mind a pogányok, mind a keresztények meg voltak győződve, és mert a római jog szerint halálbüntetés járhatott azért, ha valaki polgártársaira, az államra vagy a császárra varázslással bajt hoz. E vádra Priscillianus védekezéssel válaszolt, és talán mert voltak befolyásos szószólói is a császári udvarnál, az ügy elhalt, és Gratianus császár nem fogatosított semmiféle ítéletet a vádlottal szemben.

Az ügy azonban nemsokára váratlan fordulatot vett, Priscillianus kárára. Államcsíny történt ugyanis: a Britanniában állomásozó római csapatok Magnus Maximust kiáltották ki császárnak

²² Vö. Brennecke ³1999, 599–601 (szakirodalommal).

²³ Minden bizonnyal csak a 380-as Zaragozai zsinat után.

²⁴ Gratianus és apja, I. Valentinianus császár uralkodásának az ideje volt „a római Trier utolsó virágkora”, vö. Heinen 1996, 173–177.

usurpatorként,²⁵ majd az ezt követő csetepaték során Lyonban 383-ban meghalt a jog szerinti császár, Gratianus. Ezzel Magnus Maximus lett a Római Birodalom nyugati felének az uralkodója, trieri székhellyel. Mivel az új császár nem sokkal korábban keresztelkedett meg, ezért meg akarta mutatni, ő mily szigorú védelmezője az egyháznak és az igaz hitnek – ezzel biztosítva be magának Gallia püspökeinek a támogatását.

Nemsokára tehát Magnus Maximus elé került a priszcilliánusok elintézetlen ügye, merthogy Ithacius püspök eljuttatta hozzá az időközben Avila püspökévé választott és felszentelt Priscillianus esetének iratait, melyekben ugye manicheizmussal és mágiával vádolták meg őt. Ráadásul galliai püspökök egy ekkortájt Bordeaux-ban összeülő zsinata elítélte a priszcilliánusokat, vezetőiket pedig kiátkozta. E zsinati döntés ellen tiltakozást nyújtott be a császárnál Priscillianus, mire őt és a többi vádlottat Trierbe rendelték az ügy további tisztázására. Mivel azonban ők exkommunikáltként ki voltak zárva az egyházból, ezért az állami jog szabályai vonatkoztak rájuk.

Ezt követően a császári udvarban leginkább a püspökök mozgatták a vezető priszcilliánusok ügyének a szálait, főleg Ithacius, akinek – a hasonlóan gondolkodó püspökökkel összefogva – sikerült megszereznie a helyi trieri püspöknek, Brittónak a támogatását is.²⁶ Ambrus és Márton püspök már korábban megfogalmazott tiltakozása nem érte el hatását. Az ügy tárgyalását áadták a pretoriánusok prefektusának, Evodiusnak, Trier legmagasabb rangú római tisztviselőjének. A kezdődő per „a késő római állam könyörtelen büntetőjoga” (Heinen) szellemében zajlott: a kínzások révén kicsikart vallomásokra alapozva meghozták

²⁵ Vö. 18. jegyzet.

²⁶ Bonosius követően Britto lett Trier városának nyolcadik püspöke. Biztosan tagja volt a 374-ben a Rhône-völgyi Valence-ban üléselő zsinatnak; a priszcilliánusok ügyében ő is a halálbüntetést szorgalmazó püspökök közé tartozott. Vö. Binsfeld 2003, 59–63. A trieri dómnak Luxemburgi Balduin érsek által 1345-ben érvénybe léptetett *Liber ordinarius*-a szerint Britto püspök szerepel a trieri egyházmegye szentjei között; emléknapija május 6-a. Vö. Heinz 2019, 53–56.

a priscillianus-ellenes püspökök által várt halálos ítéletet, amelyet 385-ben Trierben végre is hajtottak.

Ezt követően megindultak a Priscillianus követői elleni csatolt perek is. A császári rendőrség azt kapta parancsba, hogy kutassák fel Hispániában a gyanús személyeket, és öljék meg a mozgalom követőit. Amikor 386-ban Márton püspöknek hallomására jutott ez, újfent vette a fáradságot, és megint nekivágott a Tours-ból Trierbe vezető hosszú útnak, el akarván érni a császárnál a priscillianusok elleni intézkedések visszavonását. Sulpicius Severus részletesen beszámol erről az útról:²⁷ nem pusztán Márton álláspontját írja le világosan a vitatott ügyben, hanem látványosan bemutatja az akkori politikai viszonyokat is, valamint láttatja a galliai püspöki karon belüli széthúzást. A Dialógusoknak ezt tárgyaló része (11–13. fejezet) beszédesebb minden összefoglalónál, úgyhogy a következőkben hosszan idézem a művet:²⁸

„Maximus császár, ez az egyébként jószándékú ember, akit tanácsaik révén a főpapok tévútra tereltek, Priscillianus kivégzése után Priscillianus vádlóját, Ithacius püspököt, valamint további elvű társait (az ő nevüket nem szükséges felsorolnom) császári karhatalommal védelmezte, nehogy valaki felrója neki, hogy ténykedésének eredményeképpen halálra ítélték ezt az embert – akármilyen fajta volt is ő. Időközben Mártonnak sok szorult helyzetben lévő ember súlyos ügye miatt az udvarba kellett mennie, ahol aztán az egész égháború viharfellege rászakadt.

A Trierben összegyűlt püspököknek a városban kellett maradniuk, és minthogy Ithaciusszal együtt vettek részt az áldozatban, osztoztak vele együtt az ügyében is. Amikor hírül vitték nekik Márton váratlan érkezését, elvesztették bátorságukat, fejetlenség és félelem lett úrrá rajtuk. A megelőző napon indítványukat elfogadva a császár úgy határozott, hogy teljhatalommal felruházott tribunusokat küld Hispániába, hogy felkutassák az eretnekeket, és akiket megtalálnak, azokat megfosszák életüktől és javaiktól. Afelől senkinek nem volt

²⁷ Vö. Halm 1866, 201–202. (*Dialogi* III, 11–13).

²⁸ Apró módosításokkal Bihlmeyer (1914) fordítását követjük; lásd még: Heinen 1996, 210–213. A magyar nyelvű Sulpicius Severus-idézeteket Dejszics (2016) magyar fordításából hozzuk (a tanulmány fordítója).

kétsége, hogy a szentek nagy seregét is el fogja pusztítani ez a vihar, minthogy nemigen tettek különbséget az emberek egyes csoportjai között – csak ránézés alapján döntöttek el, hogy valakit inkább sápadtsága és öltözéke, semmint hite alapján eretneknek tartanak vagy sem. A püspökök tudták, hogy ezzel egyáltalán nem fog egyet-érteni Márton, mégis rossz lelkiismeretükben az volt a legnagyobb gondjuk, hogy amikor megérkezik, esetleg nem vállalja majd velük az oltár közösségét – minthogy ekkor biztosan lesznek olyanok, akik, miután így kinyilvánította tekintélyét, az ő szilárd határozottságát fogják követni.

Tanácsot tartanak hát a császárral, és abban maradnak, hogy a magister officiorum hivatalnokait küldik elébe, akik megtiltják neki, hogy a város közelébe jöjjön, hacsak ki nem jelenti, hogy tiszteletben tartja az ott időző püspökök békéjét. Márton ügyesen túljárt az eszükön, és megígérte nekik, hogy Krisztus békéjével jön majd hozzájuk. Végül is éjszaka érkezett a városba, és a templomba sietett,²⁹ egyszerűen, hogy imádkozzon. Másnap a palotába ment. Számos ügye mellett, amelyek felsorolása hosszú volna, (...) legfőbb kérése az volt, hogy ne küldjék ki a tribunusokat élet és halál feletti hatalommal Hispániába. Márton ugyanis szentül azon aggódott és fáradozott, hogy az igaz keresztények mellett, akikre most ez a zaklatás lesújtott volna, magukat az eretnekeket is megmentse. A császár első és másnap ravaszul bizonytalanságban hagyja emberünket. (...)

Mindeközben azok a püspökök, akikkel Márton nem vállalta az oltár közösségét, ijedten a császárhoz futnak, és panaszt tesznek emiatt az előítélet miatt; azt hangoztatják, hogy mindannyiuk társadalmi megítélése szenved súlyos csorbát, ha most még Márton tekintélye is hozzájárul annak a Theognitusnak a csökönységéhez, aki egyedülként ítélte el a nyilvánosság előtt a püspökök eljárás módját; azt mondják, hogy nem is lett volna szabad beengedni Mártont a városba; most már nem egyszerűen védelmezi az eretnekeket, hanem bosszút áll értük; és semmit sem értek el Priscillianus kivégzésével, ha Márton most megkezdte érte a bosszúhadjáratot. Végül

²⁹ Ez a templom, ahová Márton bement imádkozni, kétségkívül a trieri püspöki templom, a dóm, amely a Nagy Konstantin császár († 337) által megkezdett egyházi központnak a bazilikája volt. Gratianus császár alatt befejezték e központnak a négyzet alaprajzú központi épületét; ennek római kori falai a mai napig is részben állnak, olykor 25 méteres magasságukig. E témához lásd Weber 1989, 147–155.

aztán sírva-jajgatva csúsznak-másznak, a császári hatalom beavatkozásáért könyörögnek, hogy lépjen fel erejével ezzel az egy emberrel szemben. Kis híja volt, hogy rá nem kényszerítették a császárra: juttassa Mártont az eretnekek sorsára. A császár viszont, túlzott engedékenysége miatt, bármennyire is lekötöleztette a püspököknek, azt nagyon jól tudta, hogy Márton hitével, életszentségével és csodáival messze felette áll a többi halandónak.

Más módot eszel ki, hogy meggyőzze. Először is titkon hivatja, és nyájasan szólítja meg: jogosan ítélték el az eretnekeket, és jobb volt, hogy a nyilvános bírósági eljárás során, semmint a püspökök elleneséges fenekedése nyomán hozták az ítéletet; ennél fogva Mártonnak nincs semmi oka, hogy elutasítsa az oltár közösségét Ithaciusszal és párthíveivel; Theognitus inkább gyűlölettől, semmint valódi okoktól vezérelve szakított velük, és ő az egyetlen püspök, aki elhatárolódott az ezekkel való közösségtől (*communio*), a többi püspök semmi hasonló felforgató döntést nem hozott. Sőt mi több: a néhány nappal korábban tartott püspöki szinódus kijelentette, hogy Ithaciust nem találja vétkesnek. Mivel Mártont nem hatották meg az érvek, az uralkodó haragra gerjedt, és elviharzott onnan. Rövidesen kirendelték a gyilkosokat azok ellen, akik érdekében Márton közbenjárt.

Amikor erről Márton tudomást szerzett, éjnek évadján beront a palotába. Megígéri, hogy vállalja az oltár közösségét a püspökökkel, csak adjon kegyelmet a császár, és hívják vissza az egyházak kiirtására Hispániába küldött tribunusokat. Maximus késlekedés nélkül megad mindent. Másnapra volt kitűzve Felix püspök³⁰ szentelése, ezé a kétségkívül igen szent életű férfié, aki megérdemelte volna, hogy jobb időkben legyen főpap. Ezen a napon részt vett Márton a szent áldozat közösségében. Jobbnak tartotta ugyanis, hogy egy órára engedjen, semmint lemondjon azokról, akik nyakán már ott a kard. Azt azonban, hogy e közösségvállalást aláírásával is megerősítse, a püspökök, bármennyire is erőlködtek, nem tudták kicsikarni tőle. Másnap azonban nagy sietséggel távozott. Amidőn hazafelé tartott

³⁰ Brittót követően Felix (386–398) lett Trier városának kilencedik püspöke, aki kezdeményezte vértanú trieri püspökelődje, Paulinus (cc. 347–358) földi maradványainak hazaszállítását Frígiából (a mai Nyugat-Törökországból). Mivel Felix a priszcilliánus vitában Ithacius partján állt, ezért Ambrus és Márton megtagadta vele a *communio*-t; ez vezetett az ún. Felix-féle skizmához. E témához lásd: Binsfeld 2003, 65; Bonosus, Britto és Felix személyéhez lásd: Pauly 1969, 24–26.

az úton, szomorúan sóhajtozott amiatt, hogy – még ha csak egyetlen órára is – részese lett a gonosztevők közösségének.”

Az evangélium fényében tekintve a Sulpicius Severus által leírtakra, jó pár zavaros dologra lelhetünk. Egy évszázaddal Márton kora előtt – a diocletianusi üldözések idején – elképzelhetetlen lett volna az, hogy állami bírósághoz forduljanak püspökök hitbéli kérdésben. Csakhogy immár az állam legfőbb vezetője, a császár maga is keresztény lett, és így a kereszténység rálépett az államvallás útjára. A gyakran a felsőbb társadalmi rétegekből származó püspökök fontos támaszai voltak a „keresztény” császárnak, és ezzel valamiképp részévé váltak a „rendszernek”. Márton galliai püspöktestvérei közül jó páran lenézték azokat az aszkétákat, akikkel a tours-i püspök együtt élt: sápadt arcuk és szegényes ruházatuk miatt az „udvari püspökök” – no meg az államhatalom – könnyen rájuk foghatta, hogy közülük van az aszkéta priszcilliánusokhoz. Nem volt tehát légből kapott Márton abbéli félelme, hogy az üldözési hullám és a tisztogatási akció igazhitű keresztényekre – és az ő szerzeteseire – is lecsaphat.

A kegyetlen ítéleteket hozó bíráknál is jobban viszolygott Márton galliai püspöktársaitól, ráadásul nem is csupán a priszcilliánus perek óta. Márton nem feledkezett meg arról, hogy egykoron Tours-ban az ő püspökké választására és felszentelésére összegyűlt szomszédos püspökök mennyire megbotránkoztak az ő külsején – hisz a többiek szemében kopott köpenye és gondozatlan haja miatt Márton nem illett a birodalom püspökeinek fényes sorába –, leginkább pedig azon, hogy éppen ezt a szerzetest akarta a nép püspöknek. Ha hihetünk Sulpicius Severus beszámolójának, akkor Márton durva szövésű tunikában és fekete szerzetesi köpenyében (*amphibalus*) lépett oda az oltár elé, és a nagy püspöki trónus, a „kathedra” helyett egy egyszerű sámlin ült.

Márton püspök ekkor ment fel életében másodszor a császári udvarba, az állami rendőrség üldözései elől akarván megmenteni

keresztény testvéreit. Márton teljesen biztosra vette: Ithacius püspök és a többi, vele Trierben egy követ fújó püspökkolléga bűnös, ők az üldözés igazi mozgatói. Bár Priscillianus és az ő mozgalmának a vezetői Márton szemében is „eretnekek” voltak, de ennek ellenére Márton szerint egyetlen embert sem szabad megöly téves meggyőződése miatt sem üldözni, pláne nem megölni. Ez volt az az ok, amiért nem akarta Márton vállalni az „udvari püspökökkel” az asztalközösséget.

A Márton által került püspökök pedig joggal féltek mindennek a kitudódásától. És bár addigra a püspökök Magnus Maximus császár előtt már *persona non gratá*vá tették egyetlen ellentétes véleményen levő püspöktársukat, Theognitust, mégis jogosan féltették tekintélyüket és „presztízszüket” attól, ha a nép által igen tisztelt Márton püspök nyilvánosan megtagadja velük az asztalközösséget. Ezért aztán minden erővel azon voltak, hogy rávegyék Mártont a koncelebrálásra.

Ekkortájt volt esedékes a nemrég elhunyt trieri Britto püspök utódjának a megválasztása és felszentelése. Botrány lett volna abból, ha Felix püspök szentelési istentiszteletén Márton megmakacsolta volna magát, és nem koncelebrál a többi püspökkel. Márton végül csak azzal a feltétellel vállalta a koncelebrálást, hogy a császár biztosította neki: visszavonja minden rendeletét a priscilliánus mozgalom követőivel kapcsolatban. Márton így végül aztán ezen egy alkalommal együtt misézett a többiekkel, ám arra már nem volt hajlandó, hogy ezt a – tulajdonképpen kikényszerített – koncelebrálását a *communio* tartós újrafelvételként értelmezze, és mindezt aláírásával is szentesítse. Márton inkább villámgyorsan hazautazott. Még útközben fülébe jutott, hogy hamis ígéretekkel áltatták őt az udvarban: a rendőrségi akciókat nem állították le, az üldözés folyik tovább.

Az ügy komoly egyházpolitikai hullámokat vetett. Skizma lett abból, hogy a trieri püspökök – mind az elhunyt Britto, mint utódja, Felix – Ithaciusnak és az ő követőinek a pártját fogva támogatták a véres üldözéseket. Ezért Siricius pápa (384–399) Rómában és Ambrus (373–397) Milánóban megtagadta az asztalközösséget

a trieri Felixszel. A római, milánói és trieri helyi egyházak vitáját majd csak a Torinói zsinat rendezte 398-ban.³¹

Záró gondolatok

Márton hitélete nem a háromságos Isten trinitárius dogmáján alapult. Természetesen hitt a hármasságban, de szívének legmélyén leginkább az emberré lett Istenfiú, Jézus Krisztus lakozott, és szerzetestársaival együtt a Názáretinek a nyomdokain szeretett volna járni. Ez az Istenfiú a földön a kisemberek Istene volt – Heinrich Heine szavát idézve: „a nép szerény Istene” –, nem pedig az udvari pompa kedvelője, különösen nem a páncélos, vérszomjas császári katonaké. A Szentföld poros és köves útjain baktató emberbarát Istenfiú az isten- és emberszeretetről prédikált, és közel álltak szívéhez a szegények meg a betegek. Magatartásában nyoma sem volt az önösségnek: életének forrása az önzetlen és előítéletek nélküli szeretet volt.

A tours-i szerzetespüspök erre a „kisemberek Isteneré” figyelt. Ezért nem akart püspökként egy városi palotában rezideálni, hanem továbbra is szerzetestestvérei egyszerű életét élte. Koldusi egyszerűségben járta egyházmegyéjét. Amikor egyszer szokásos kopott, fekete köpenyében gyalogolt az egyik út mellett, megijedtek tőle az arra járó magas rangú császári tisztviselő kocsijának a lovai – mire az utasok jól elnászpángolták a csavargónak vélt Mártont, nem is sejtve, hogy Tours püspökét ütlegetik.³² Hosszabb útra indulva Márton mindig számaron ment, míg püspöktársai fényes paripákon közlekedtek. Utóbbiak tehát a tours-i szerzetespüspökkel ellentétben élvezték a császár által nekik adott privilégiumokat, tetszelegve az államhatalom támogatásában.

³¹ Vö. Binsfeld 2003, 63. A torinói zsinatnak az időpontja – és ebből következően a skizma fennállásának a hossza – vita tárgyát képezi: a kutatók közt alapvetően a 398. év a zsinat elfogadott időpontja, de többek felvetik a jóval későbbi 417-t is.

³² Halm 1866, 199–200. (*Dialogi* III, 3); Bihlmeyer 1914, 166.

Nagy Konstantin (306–337) és a milánói ediktum (313) óta a Római Birodalomban a keresztény vallás nem pusztán elismert és egyenrangú vallás volt, hanem egyre közelebb került az uralkodókhoz, akik privilégiumokkal kezdték elhalmozni az egyházat. Az államhatalom és a püspökök közeledtek egymáshoz, egyfajta partneri kapcsolat alakult ki köztük. A püspökök így már nem pusztán a helyi egyházak képviselői voltak, hanem állami funkciókat is betöltöttek. E szövetség végül oda vezetett, hogy I. Theodosius császár (379–395) államvallássá tette a kereszténységet. 381-től kezdődően a császár hozta meg a törvényeket azon „eretnekek” ellen is, akik keresztény hitükben eltértek a nicea-konstantinápolyi hitvallástól.³³

Az államhatalomhoz való közelségnek voltak ugyanelőnyei, ám igen sok veszéllyel is járt. Márton korában éppen a priszcillianusok elleni per mutatott rá e veszélyre: ahol a kereszténység államvallássá lesz, ott a másként gondolkodókat vagy másként hívókat peremre szorítják, megbélyegzik, és hamarosan üldözni is kezdik, amennyiben nem adják be derekukat vagy nem engednek a kényszernek. Így tehát az államvallás ellenfelei gyorsan a császári trónnak, azaz az államnak az ellenségeivé lesznek, ami egyet jelent azzal, hogy az oltárnak, az egyetlen államilag elismert törvényes vallásnak az ellenségeiként tekintenek rájuk – majd kiadják és feljelentik őket. Ezzel pedig létrejön a trón és az oltár, a világi és az egyházi hatalom közötti „szentségtelen szövetség”. Ez az államhoz való közelség számos esetben a keresztény tanítás tisztaságát is veszélyezteti. Hosszú távon torzítja a vallás lényegét az, ha túl sok állami privilégiummal halmozzák el: az egyháznak az állam által fizetett és körüludvarolt szolgálai könnyen az állam érdekeinek a képviselőivé válnak. Az elvilágiasodás elhomályosítja és megrövidíti a keresztény igazságot. Veszélybe került a keresztény hit ártatlansága.

Ambrus, Milánó püspöke (373–397) mind származása, mind politikai pályája alapján ízig-vérig római polgár volt,³⁴ és milánói

³³ Vö. Lippold 2000, 1421. Az egyháznak és az egyházi tisztségviselőknek a konstantini kortól kezdődő privilégiumairól lásd Rist 2006, 51–61.

³⁴ Vö. Heinen 2002, 194–211.

püspökként II. Valentinianus császár (375–392) udvara számára számos kényes diplomáciai küldetést elvállalt. Neki azonban sikerült áthidalnia a szakadékot a császárhoz való lojalitás, illetve az evangélium iránti hűség között, úgyhogy a priscillianusokkal kapcsolatos vitában szembeszállt a Maximus császár által elrendelt halálos ítélettel. Más esetekben pedig Ambrus éppen az egyház szabadságának a védelmezőjeként lépett fel: milánói püspökként volt bátorsága ahhoz, hogy az akkor szinte teljhatalmú I. Theodosius császárt a tesszalóniki vérengzés (390) után nyilvános egyházi vezeklésre kötelezze;³⁵ máskor pedig megtagadta az asztalközösséget (*communio*) azokkal a püspökökkel, akik nem eléggé világosan határolódtak el az állami önkény megnyilvánulásaitól.

Márton nem azon püspökök közé tartozott, akik a hit és az egyházi élet kérdéseiben az államhatalom támogatását keresték. Az, hogy kétszer is felutazott Trierbe Magnus Maximus császárhoz, annak volt köszönhető, hogy az „eretnekek” elleni harcba püspöktársai bevonták az állami szerveket is. Márton tehát azért járult a császár színe elé, hogy elejét vegye valami nagyobb bajnak. Autentikus keresztény álláspontja maradandó értékű: bármily téves meggyőződést vall is valaki, az illetőt nem szabad üldözni, különösen pedig megölni nem.

Németből fordította: Németh Attila

³⁵ Vö. előző jegyzet; Jacob ³1993, 495–497.

Irodalomjegyzék / Bibliography

- Angenendt, Arnold. 1990. *Das Frühmittelalter*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Bihlmeyer, Pius. 1914. *Die Schriften des Sulpicius über den hl. Martin, Bischof von Tours*. Bibliothek der Kirchenväter 20. Kempten-München: Verlag der Jos. Kösel'schen Buchhandlung.
- Binsfeld, Andrea. 2003. Geschichte des Bistums Trier von den Anfängen bis zum Ende des 4. Jahrhunderts. In *Im Umbruch der Kulturen. Spätantike und Frühmittelalter*, szerkesztette Heinz Heinen, 59–63. Trier: Rheinisches Landesmuseum.
- Brennecke, Hanns Christof. 1999. Priscillian. Priscillianismus. In *Lexikon für Theologie und Kirche*, 8. kötet, 599–601. Freiburg: Herder.
- Brunert, Maria-Elisabeth. 1994. *Das Ideal der Wüstenaskese und seine Rezeption in Gallien bis zum Ende des 6. Jahrhunderts*. Beiträge zur Geschichte des Alten Mönchtums und des Benediktinertums Münster 42. Münster: Aschendorff Verlag.
- Dejcsics Konrád, szerk. 2016. *Szent Márton. Élete. Levelek. Dialógusok*. Pannonhalma: Bencés Kiadó.
- Fischer, Balthasar. 1984. Ist Ambrosius wirklich in Trier geboren? In *Vivarium. Festschrift Theodor Klauser zum 90. Geburtstag*, szerkesztette Ernst Dassmann és Klaus Thraede. Jahrbuch für Antike und Christentum – Ergänzungsbände 11. Münster: Aschendorff Verlag.
- Fontaine, Jacques, szerk. 1967–1969. *Sulpice Sévère: Vie de saint Martin*. 1–3. kötet. Sources chrétiennes 133–135. Paris: Cerf.
- Giradet, Klaus Martin. 1984. Kaiser, Ketzer und das Recht von Staat und Kirche im spätantiken Trier. *Kurtrierisches Jahrbuch* 24:35–52.
- Halm, Carl, szerk. 1866. *Sulpicii Severi libri qui supersunt*. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 1. Wien: C. Geroldi Filium Bibliopolam Academiae.
- Heinen, Heinz-Günther. 1984. *Die Lateranische Annales*. Trier: Rheinisches Landesmuseum.
- Heinen, Heinz-Günther. 1986. *Das spätantike Trier und seine Bischöfe*. Trier: Rheinisches Landesmuseum.
- Heinen, Heinz-Günther. 1996. *Frühchristliches Trier. Von den Anfängen bis zur Völkerwanderung*. Trier: Rheinisches Landesmuseum.
- Heinen, Heinz-Günther. 2002. Der heilige Ambrosius. Umprägung eines Römers durch das frühe Christentum. *Trierer Theologische Zeitschrift* 111: 194–211.
- Heinz, Andreas. 1997. Die Krankensalbung im spätantiken Gallien. Das Zeugnis der Martinsschriften des Sulpicius Severus (um 400). *Trierer Theologische Zeitschrift* 106:271–287.

- Heinz, Andreas. 1999. Bischof Martin von Tours (370/71–397) und die Liturgie seiner Zeit. *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 18:61–76.
- Heinz, Andreas. 2010. *Lebendiges Erbe. Beiträge zur abendländischen Liturgie- und Frömmigkeitsgeschichte*. Pietas Liturgica Studia 21. Tübingen – Basel: A. Francke Verlag.
- Jacob, Christoph. ³1993. *Ambrosius v. Mailand*. In *Lexikon für Theologie und Kirche*, 1. kötet, 495–497.
- Jones, Arnold Hugh Martin, John Robert Martindale és John Morris, szerk. 1971. *The Prosography of the Later Roman Empire*, 1. kötet, Cambridge: Cambridge University Press 1971.
- Kleinheyer, Bruno. 1989. *Sakramentliche Feiern I. Die Feiern der Eingliederung in die Kirche*. Gottesdienst der Kirche 7,1. Regensburg: Pustet.
- Lippold, Adolf. 2000. Theodosius, Kaiser. In *Lexikon für Theologie und Kirche*, 9. kötet, 1421. Freiburg: Herder.
- Pauly, Ferdinand. 1969. *Aus der Geschichte des Bistums Trier. Die Bischöfe bis zum Ende des Mittelalters*. Veröffentlichungen des Bistumsarchivs Trier 18. Trier: Bistumsarchiv.
- Ramos-Lissón, Domingo. 2000. Sulpicius Severus. In *Lexikon für Theologie und Kirche*, 9. kötet, 1110. Freiburg: Herder.
- Rist, Josef. 2006. Gottesgeschenk oder Sündenfall? Realität und Mythos der sogenannten Konstantinischen Wende. In *Konstantin der Große. Der Kaiser und die Christen. Die Christen und der Kaiser*, szerkesztette Michael Fiedrowicz, Gerhard Krieger és Winfried Weber, 31–67. Trier: Paulinus.
- Silvan, Hagith. 1993. *Ausonius of Bordeaux. Genesis of a Gallic Aristocracy*. New York: Routledge.
- Stancliffe, Clare. 1983. *St. Martin and his Historiographer. History and Miracle in Sulpicius Severus*. Oxford: Oxford University Press.
- Weber, Wolfgang. 1989. Die Anfänge des Trierer Domes. *Trierer Theologische Zeitschrift* 98: 147–155.